

8-СЫНЫПТЫҢ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ ОҚУЛЫҒЫНДАҒЫ КЕЙБІР ҚАТЕЛІКТЕР

Абсамтаров О.

Ғылыми жетекші – Өтегенова Б.М., п.ғ.к. доцент

Аннотация. В данной статье был проанализирован учебник «История Казахстана» за восьмой класс общеобразовательной школы. Конкретно выделены некоторые недостатки в школьном учебнике, указаны не соответствующие стандартам моменты.

Abstract. In this article a textbook was taken apart History Kazakhstan for the eighth class of общеобразовательной school. Some defects were Certainly distinguished in данном школьном учебнике. Falling short of стандартам moments are similarly indicated.

Тәуелсіздік алған Қазақстанның одан әрі ілгерлеп алға дамуына білім саласы көп ықпал жасайды. Әсіресе саяси, экономика, мәдениет пен ғылымды өрге сүйрейтін болашақ мамандар өздерінің білімін мектеп қабырғасында жүріп қалайтыны бәрімізге белгілі. Алайда сол жас жеткіншіктерді оқытатын мектеп оқулықтарының сапасы көңілден шықпайтыны бәрімізге аян. Соңғы уақыттары теледидар мен БАҚ құралдарында бұл мәселе жан-жақты талқыланып, көпшілік тарапынан өз бағаларын алып та жатыр. Соның ішінде басқа пәндермен қатар, Қазақстан тарихына арналған оқулықтарға да сын ескертпелер айтылып жүргенін барлығымыз жақсы білеміз. Біздің айтайын дегеніміз, Қазақстан тарихына арналған оқулықтардың мәтіні мен мазмұнында, карталарында қателіктер табылып жатады.

Ал енді сол қателер қандай? Соған мысал ретінде біз осы мақаламызда 8-сыныпқа арналған “Қазақстан тарихы” (Алматы: «Мектеп» баспасы, 2004) оқулығындағы И. Тайманұлы мен М. Өтемісұлы бастаған көтеріліске байланысты қателер мен бұрмаланған деректер туралы сөз қозғайық. Алдымен тақырыптың атына көңіл аударсақ, “1836-1838 жылдардағы Бөкей Ордасындағы шаруалар көтерілісі”. Міне, қателіктің басы осы тақырыптың атынан шығып тұр. Осы тақырыптың мазмұнымен танысқаннан кейін шын мәнінде көтерілістің екі аймақта 1836–1837 жылдары Бөкей Ордасында және 1838 жылдың алғашқы 6 айында Кіші жүздің батыс бөлігінде болғандығын анық байқауға болады. Өкінішке орай, біздің тарихшы ғалымдарымыздың әлі күнге дейін бұл көтерілістің жылдарын дұрыс көрсеткенімен, оның аумағын “Бөкей Ордасындағы” деп негізсіз тарылтып жүргенін айтпай кетуге болмайды.

Оқулықтағы әрбір тақырып оның мазмұнын дәл білдіруі керек, ал, жоғарыда көрсетілген тақырыптың атынан көтеріліс тек қана Бөкей Ордасында болған екен деген пікір туады. Сонда патша үкіметінің отаршылдық саясатына қарсы бағытталған қазіргі Ақтөбе, Атырау, Маңғыстау, Батыс Қазақстан облыстары аймақтарын қамтитын 3000-нан астам адам қатынасқан Исатай мен Махамбет батырлар бастаған 1838 жылдың алғашқы 6 айындағы халық-азаттық көтерілісті қайда жібереміз? Олай болса оқушыларға, тіпті, мұғалімдерге түсініксіздік тудырып тұрған тақырыптағы “Бөкей Ордасындағы” деген тіркесті болашақта оқулықтың жаңа басылымында алып тастайтын мезгілі болған сияқты. Реті келіп тұрғанда айта кетейік, осы 11-параграфтың тақырыбын “1836–1838 жылдардағы Исатай Тайманұлы мен Махамбет Өтемісұлы басқарған халық-азаттық көтеріліс” деп атаған дұрыс болар еді.

Тақырыптың мазмұнындағы тағы бір өз орнын таппай тұрған нәрсе – 91-беттегі көтерілістің 3 кезеңге бөлінуі және оның I-кезеңінің тақырыптан тыс тұрғаны. Қарапайым ақылға салсақ, көтерілістің кезеңдері сол оқиға болған жылдардың ішінде (бұл жерде 1836–1838 жылдар аралығында) болуы керек. Ал, оқулықта көтерілістің I-кезеңі – 1833–1836 жылдарды, II-кезең – 1837 жылды, III-кезең 1838 жылдың 12-шілдесіне дейінгі аралықты қамтиды. Осы жерде алдымен байқайтынымыз – параграфтың тақырыбы мен көтерілістің кезеңдерінің арасындағы сәйкессіздік. Дәлірек айтқанда, I-кезеңнің тақырыптан, яғни, 1836 жылдан тыс тұрғаны. Екіншіден, тақырыппен салыстырғанда көтерілістің III-кезеңін де Бөкей Ордасында болған екен деген түсініктің қалыптасу мүмкіндігі. Ал, тақырыптың мазмұнымен танысқанда, III-кезеңде көтерілістің Кіші жүздің батыс бөлігінде болғандығын байқау қиын емес. Сондықтан да, мұғалім III-кезеңде көтеріліс Бөкей Ордасында емес, Кіші жүздің батыс бөлі-

гінде болғандығын оқушыларға мұқият түсіндіруі керек. Оған қоса оқулықта көрсетілгендей, III-кезең көтерілісшілер күшінің әлсіреп, жеңілу кезеңі, – деген пікірмен келісу қиын. Бұл жерде “Қазақстан тарихының” III томында атап көрсетілгендей, көтерілістің III-кезеңі жаңа шайқастарға әзірлік барысында көтерілісшілердің күштерін қайта топтастыру кезеңі деп көрсетілгенінің шындыққа жақын екендігін айтқанымыз дұрыс болады. Айта кетейік, соңғы жылдары тарихи әдебиеттерде Исатай-Махамбет батырлар бастаған көтерілістің 3 кезеңнен емес, 2 кезеңнен тұратындығы туралы дәлелдер келтірілуде.

Басқа да қателіктер туралы айтатын болсақ, 98-бетте мынадай сөйлем бар: «Олардың ішінде Исатайдың ұлдары Досмұханбет, Дінбаян – батырдың жұбайы, М.Өтемісұлының інісі – Сүлеймен, тағы 12 адам Орал қаласындағы түрмеге жіберілді». Бұл жерде тарихшы мұғалімдер ескеретін жай: Исатай Тайманұлының ұлы Досмұханбет ешуақытта жау қолына түспеген, жау қолына түскен Исатай батырдың үлкен ұлы – Жақия. (Оқулықта Жақияның орнына Досмұханбет деп қате көрсетілген Батырдың жұбайының аты – Несібелі.

Келесі бір олқылықтардың бірі картада «Исатай Тайманұлы бастаған көтеріліс (1836–1838 жылдар)» деп аталатын оқулықта карта берілген. Өкінішке орай, бұл картада кемшіліктер өте көп. Тарихшы мұғалімдер үшін біз сол кемшіліктердің басты-бастыларын ғана атап көрсеткіміз келеді.

1. Автор картаның тақырыбын “Исатай Тайманұлы мен Махамбет Өтемісұлы бастаған көтеріліс” демей, көтеріліс басшыларының біреуін негізсіз қысқартқан. Автор бұл жерде “Қазақстан тарихының” 3 томында және басқа да оқулықтарда көтеріліс басшылары ретінде Исатай мен Махамбет батырлардың бірге аталатындығын ескермеген.

2. Исатай мен Махамбет бастаған топтың 1837 жылдың 13-ші желтоқсанында таңертең Сарайшықтың маңынан Жайық өзенінен Азия бетке өткеннен кейінгі жүрген жолдары керісінше көрсетілген. Шындығында, олар алдымен Қарабау, Тайсойған құмдарына қарай бет алды, Барлыбай моласына жетіп, одан оңтүстікке – Иманқара, Желтауға қарай ойысқан.

3. Көтеріліс басшысы Исатай Тайманұлының қаза тапқан жері деп Жайық өзенінің батыс (Еуропа) жағы белгіленген. Шындығында, Исатай Тайманұлы 1838 жылы 12 шілдеде Ақбұлақ өзенінің маңында болған шайқаста қаза тапты емес пе? Махамбеттің өлген жері деп Жем өзенінің төменгі құйылысы көрсетілген. Көтерілістің 2-ші басшысы, дауылпаз ақын Махамбет Өтемісұлының қаза тапқан жері қазіргі Индердің шығыс жағындағы Қарой емес пе? Жылма-жыл қаншама адамдар Махамбет кесенесіне – Қаройға барады. Мұны картаны дайындаушы автор білмейтін сияқты.

4. Картада граф Безбородконың орнына князь Безбородко, князь Юсуповтың орнына граф Юсупов деп қате көрсетілген. Бұл картада болашақта оқушылардың осы тақырыпты терең меңгеруіне көмектеспейтін, қателіктері өте көп.

Құрметті оқырмандар, біз бұл мақаламызда қазақ халқының азаттығы жолында өмірлерін сарп еткен батырлар Исатай Тайманұлы мен Махамбет Өтемісұлы бастаған көтеріліс тарихына байланысты мектеп оқулықтарындағы қателіктер туралы сөз қозғадық. Біздің мақсатымыз – бұл жерде біреуді сынау емес, біткен істі бүлдіру емес, бүтіндеу немесе елеусіз қалған тұстарды ескеру, олқылықтардың орнын толтыру. Біздің таяудағы болашағымыз оқушылардың бойында осы көтеріліс туралы қазіргі кезеңмен ұштастырылған және олардың патриоттық рухта тәрбиеленуіне көмектесетін дұрыс түсінікті қалыптастыру. Ең алдымен оқулық жазғанда оқушының жас ерекшелігіне, психологиясына көңіл аударған дұрыс деп олаймыз. Сол үшін мұғалімге де, оқушыға да қатесіз оқулық керек.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Қантарбай С.Е. Жүсіпова Ж.А. Ғылыми-педагогикалық зерттеу әдістемесі: оқулық. – Алматы: Дәуір. 2011. – 272 б.

2 Таубаева Ш.Т. Жоғары педагогикалық оқу орындарында мамандарды даярлау сапасын басқару // Білім-Образование. – Алматы. – 2006. – №2.

3 Қазақстан тарихы(көне заманан бүгінге дейін). Бес томдық. – 3 том. – Алматы: Атамұра, 1998. – 768 б.